

Véletlenszámok

Tartalom

Véletlenszámok.....	1
Tartalom.....	1
1 A véletlen (számok) természete	2
2 A véletlenszám-generátor.....	3
2.1 A véletlenszám-generátor függvénye	3
2.2 Négyzet-közép módszer 1.	4
2.3 Négyzet-közép módszer 2.	5
2.4 Transzcendens számok 1.	6
2.5 Transzcendens számok 2.	7
2.6 Egy művészi alkalmazás	7
2.7 A Póker-teszt	8
2.8. A π „színei”	9
3 Kongruenciális véletlenszám-generátor	10

1 A véletlen (számok) természete

Mennyire véletlenek az alábbi 0-1 sorozatok? A sorozatok a „valamilyen” tulajdonságú sorozat első néhány, jellegzetes tagját mutatja (azaz a folytatás is hasonló lenne).

A.

1000010000 0100011000 0000100000 0000001000

Nem tűnik annak, mert túl sok a 0, túl kevés az 1: nagyon **eltérő számúak a kijöhető értékek**.

B.

1010101010 1010101010 1010101010 1010101010

Bár azonos számúak a kijöhető értékek, még sem tűnik annak, mert túl szabályos: **csak '10' és '01' kételemű sorozatot tartalmaz**, egyetlen egyet sem a '00'-ból, s az '11'-ből.

C.

0011001100 1100110011 0011001100 1100110011

Ez sem jó, mert bár 0-k és 1-ek száma azonos, sőt a 2-hosszú részsorozatok is kiegyensúlyozottak (Db('00'): 10, Db('01'): 10, Db('10'): **9**, Db('11'): 10) , a szabályosság megmaradt. **A kiegyensúlyozatlanság a 3-asokra, és a többesekre változatlanul fenn áll.**

D.

0110111001 0111011110 0010011010 1011110011 0111101111

Ránézésre elfogadható, mert **nem fedezhető föl benne szabályosság**. Előfordulnak hosszabb 0- és 1-sorozatok. Persze ez a szakasz **statisztikailag nem teljesen kiegyensúlyozott**, de a rövidsége foghatjuk. (Db('0'): 18, Db('1'): 32; Db('00'): 5, Db('01'): 11, Db('10'): 12, Db('11'): 19...

Valójában –algoritmikusan– teljesen „szabályos”. A szabály: a 0, 1, 2 ... 15 számok bináris alakban!

0110111001 0111011110 0010011010 1011110011 0111101111

E.

0101100000 0101111011 1001001000 1010111101 0110111100
0001000110 0100001110 1001011001 0000

Ránézésre ez is elfogadható, mert **ebben sem fedezhető föl szabályosság**. Előfordulnak hosszabb 0- és 1-sorozatok. Persze ez a szakasz **sem teljesen kiegyensúlyozott statisztikailag**, de a rövidsége foghatjuk. (Db('0'): 92, Db('1'): 76; Db('00'): 24, Db('01'): 21, Db('10'): 21, Db('11'): 17...

Valójában ez is teljesen „szabályos”. A szabály: 5-től a prímek bináris alakban első és utolsó jegyük nélkül. A bonyolítás magyarázata: mivel a prímek (a 2 kivételével) páratlanok, így utolsó jegyük 1-es, első értékes jegyük szintén 1-es, ezért az 1-esekből eleve többlet lenne. A fenti sorozat „levezetése”:

5: '0', 7: '1', 11: '01', 13: '10', 17: '000', 19: '001', 23: '011', 29: '110', 31: '111',
37: '0010', 41: '0100', 43: '0101', 47: '0111', 53: '1010', 59: '1101', 61: '1110',
67: '00001', 71: '00011', 73: '00100', 79: '00111', 83: '01001', 89: '01100', 97: '10000'

Nézzük meg kicsit hosszabb sorozatra az alábbi ábrán (prímek 1000-ig), és a [BinVel.exe](#) program¹ futtatásával még hosszabbra (pl. a prímek 10000-ig)!

1. ábra. A BinVel.exe futási képe. (1000-ig)

2 A véletlenszám-generátor

Lássunk egy kis bemutatót a véletlenszámokról! A program feladata, hogy bemutassa a véletlenszám-generálás egy-két „titkát”. ([Gyakorlat_letolt.zip](#)²)

A továbbiakban –a rövidség kedvéért– hadd hivatkozzunk a véletlenszámot generáló függvényre RND-vel.

A program lépései:

1. Az RND függvény segítségével generálunk 80 darab 0 és 9 közötti egyenletesen véletlenszámot.
2. A négyzet-közép módszer kipróbálása.
3. A négyzet-közép módszerrel előállítjuk az összes kezdőértékkel a sorozatokat, az első ismétlésig. Kíváncsiak vagyunk a leghosszabb sorozatra.
4. A két nevezetes transzcendens szám statisztikai elemzését végezzük el. Meghatározzuk a ' π ' és az 'e' számjegy-gyakoriságát az első 1000 szám-jegyük alapján.
5. Az előbbi két nevezetes transzcendens szám statisztikai elemzését végezzük el ismét: a számjegy-párok gyakoriságára vonatkozólag.
6. Véletlen ábrákat generálunk a véletlenszám-generátorral. S így jópofa Vasarely-szerű képekhez juthatunk.
7. A Pascal Random függvényével előállított számsorozat véletlenszerűségét vizsgáljuk az ún. Póker-tesztel.
8. A π „színei”.

2.1 A véletlenszám-generátor függvénye

Az RND függvény segítségével generálunk 80 darab 0 és 9 közötti egyenletesen véletlenszámot.

¹ <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoRendsz/Veletlen/BinVel.exe>

² http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoRendsz/Veletlen/Gyakorlat_letolt.zip

Pascal tudnivalók:

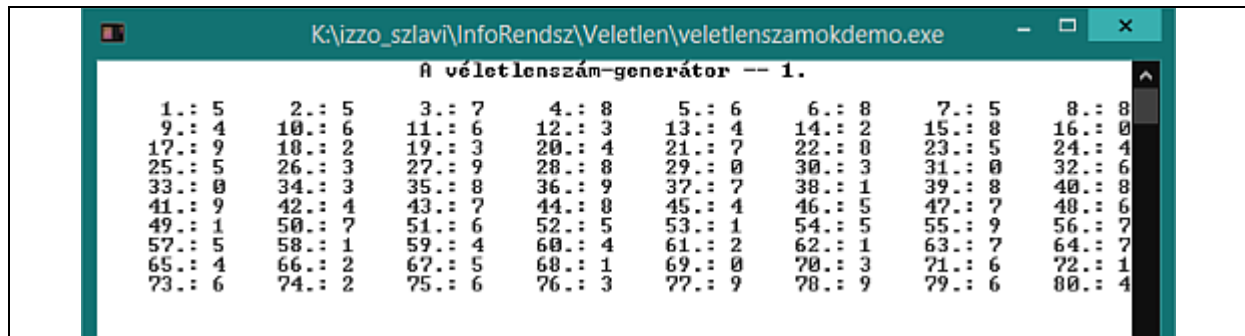
```
Function Random(Const x:Word):Word
{Random:→N, 0≤Random(x)<x}
```

```
Function Random:Real
{Random:→R, 0≤Random<1}
```

VBA tudnivalók:

```
Function Rnd:Single
'Rnd:→N, 0≤Rnd<1
```

Megfigyelhető, hogy minden lehetséges számjegy előfordul, eléggé „váratlan” sorrendben.

2. ábra. A demonstrációs program „1. eredménye”: mennyire tűnik véletlennek a sorozat?

2.2 Négyzet-közép módszer 1.

A négyzet-közép módszer kipróbálása néhány kiinduló értékre. Egy 2-jegyű számot megadva a program kiszámolja a belőle kapható 100 db „véletlenszámot”.

Érdekes kezdőérték „jószág” szerinti csoportosításban:

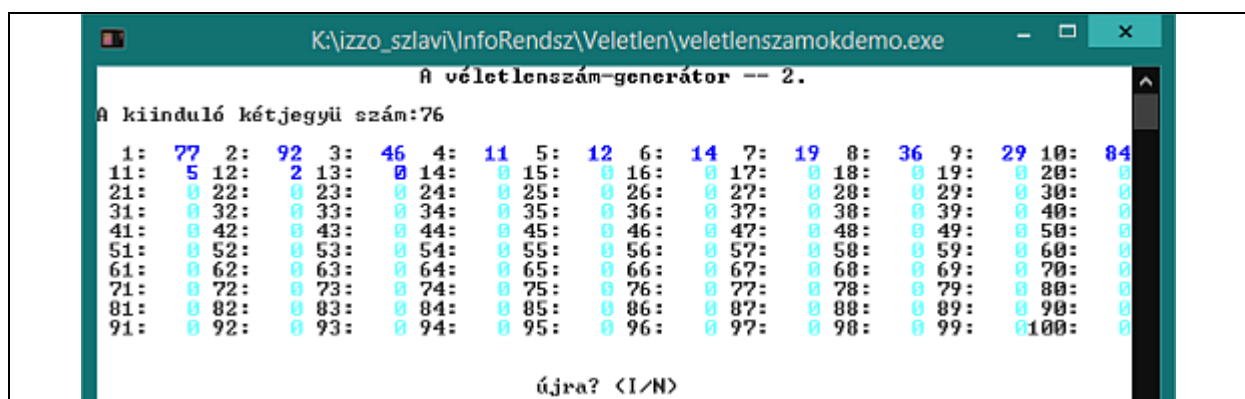
- 69, 76, 77;
- 15, 99;
- 24, 57, 79;
- 10, 50.

A módszer képlete (2-jegyű véletlenszámok előállítására):

$$R(i+1) := ((R(i) * R(i)) \text{ Div } 10) \text{ Mod } 100,$$

ahol $R(x)$ az x . véletlenszám ($x=0, 1, 2 \dots$).

Újra meg újra megadható a kezdő érték, így ameddig tetszik folytatható a kísérletezgetés.

3. ábra. A demonstrációs program „2. eredménye”.
A 76-ból eredő sorozat véletlenszerű „fejsora” 14 elemű.

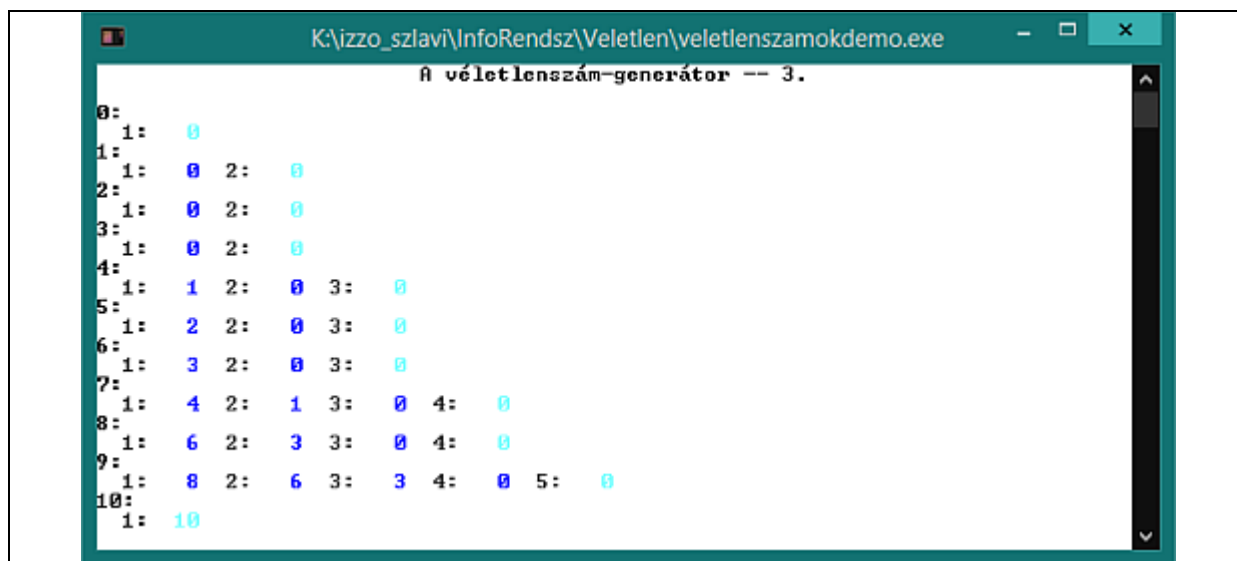
1. feladat: Adja meg a formulát, ha nem 2, hanem $2 \cdot k$ jegyű véletlen számokat akarunk a fenti módszerrel generálni!

2. feladat: Írja meg azt a függvényt, amely előállítja a következő véletlen értéket! Világos, hogy az előzőleg generált értéket és a k-t a függvényen kívül elhelyezett globális változók tartalmazzák. A korrekt használathoz kell egy inicializáló eljárás is, amely a 0. értéket állítja be.

2.3 Négyzet-közép módszer 2.

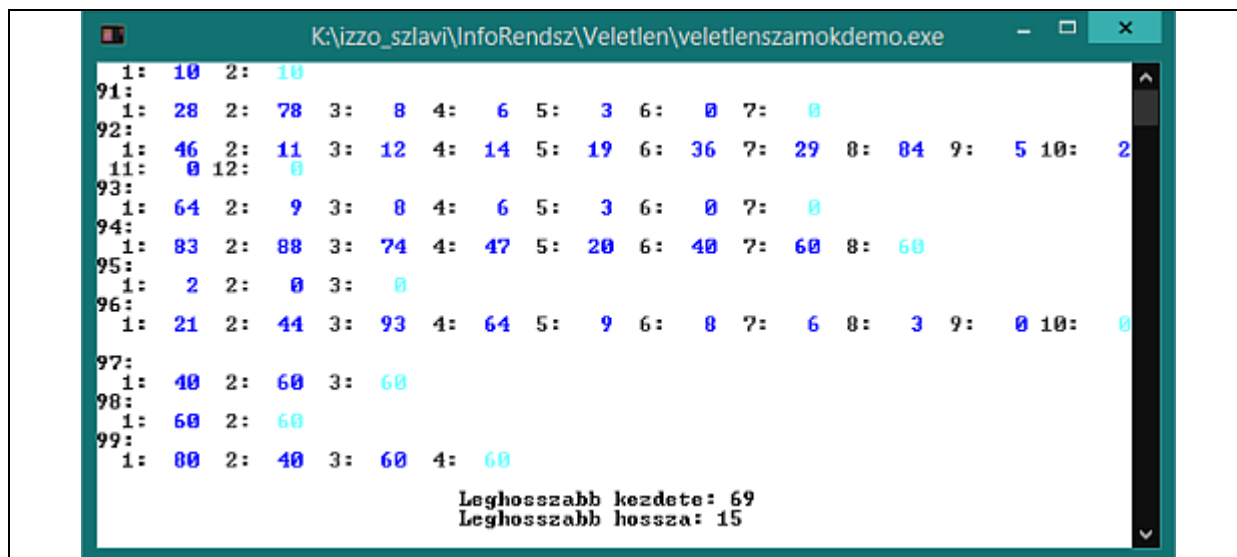
Ismét 2-jegyű véletlenszámokat generálunk a négyzet-közép módszerrel: 00-99. Előállítjuk az összes kezdőértékkel a sorozatokat, az első ismétlésig. Kíváncsiak vagyunk, melyik a leghosszabb sorozat.

A kiírást tetszőleges (mondjuk a SPACE) billentyű lenyomásával időlegesen felfüggeszthetjük. Újabb billentyű lenyomása után folytatódik a listázás.

4. ábra. A demonstrációs program „3. eredményének” egy részlete.
Az eddigi leghosszabb (5 hosszú) véletlen sorozat a 9-ből készült.

... és végül:

5. ábra. A demonstrációs program „3. eredményének” a befejező részlete.

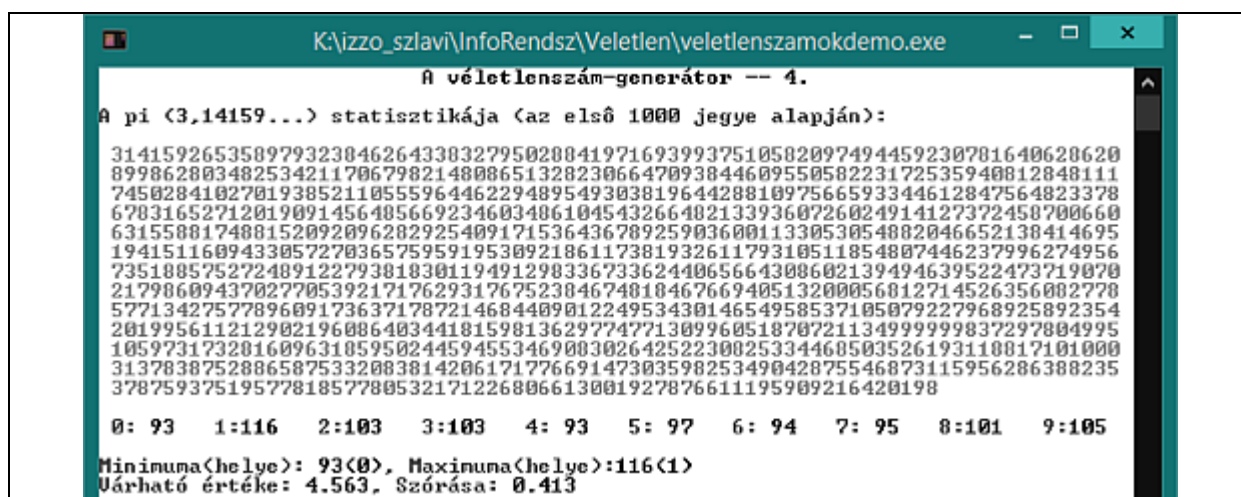
3. feladat: Készítsen paraméteres függvényt, amely a korábbi véletlenszám függvényt addig hívja újra meg újra, amíg ismétlés nem lép föl. Paramétere a kezdőérték, visszaadott értéke az **aperiodikus szakasz** hossza (az első ismétlődésig generált elemek száma). Milyen módszert lát arra, hogy az ismétlődést a leghatékonyabban tudja megállapítani? Először felteheti, hogy a véletlenszámok 0..99 közöttiek.

2.4 Transzcendens számok 1.

„A véletlen(számok) természete” fejezetben már próbálkoztunk speciális számokból kiindulni a véletlen számsorozat előállításánál. Kézenfekvő gondolat valamely transzcendens számból kiindulni, mondván: legyen az i . véletlenszám az π i . véletlen számjegye. A transzcendens volta garantálja, hogy periodikus szakaszokkal nem fogunk találkozni.

A két nevezetes transzcendens szám statisztikai elemzését végezzük el. Meghatározzuk a ' π ' és az ' e ' számok első 1000 szám-jegyük alapján a számjegy-gyakoriságot, ezek várhatóértékét és szórását, továbbá a minimum- és maximum-helyet/-értéket.

A két transzcendens számot egy-egy fájlból olvassuk be, amelyeket az internetről töltöttük le (hogy ne kelljen hosszú, bonyolult számítással magunknak létrehozni).³


```
K:\izzo_szlavi\InfoRendsz\Veletlen\veletlenszamokdemo.exe

A véletlenszám-generátor -- 4.

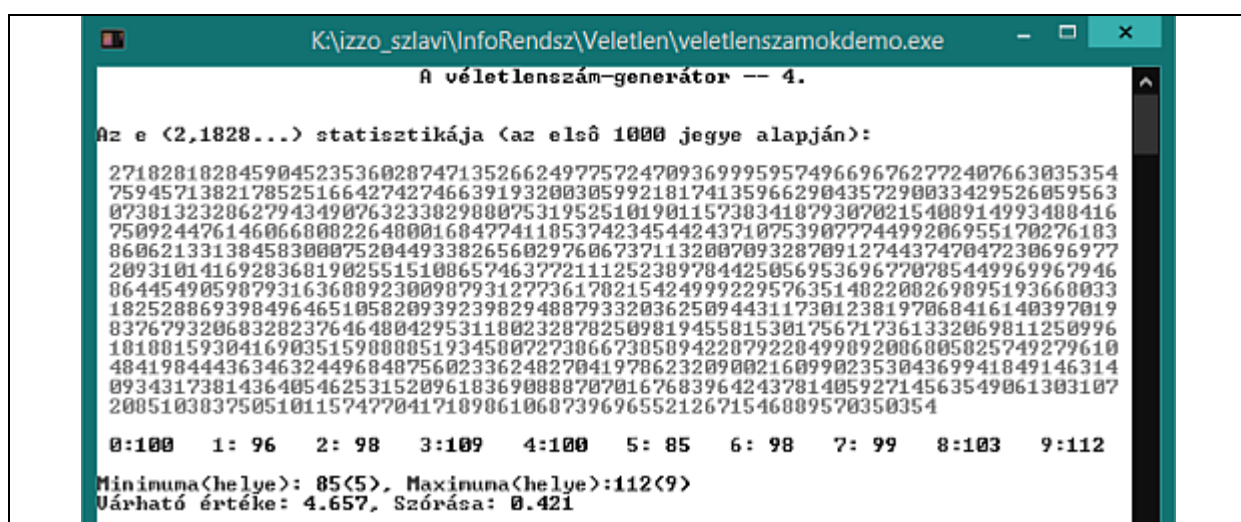
A pi (3,14159...) statisztikája (az első 1000 jegye alapján):

314159265358979323846264338327950288419716939937510502097494459230781640620620
899862803482534211706798214808651328230664709384460955058223172535940812848111
745028410270193852110555964462294895493038196442881097566593344612847564823378
678316527120190914564056692346034061045432664021339360726024914127372450700660
631558817488152092096282925409171536436789259036001133053054882046652138414695
194151160943305727036575959195309218611738193261179310511854807446237996274956
735188575272489122793818301194912983367336244065664308602139494639522473719070
217986094370277053921717629317675238467481046766940513200056812714526356082778
577134275778960917363717872146844090122495343014654958537105079227968925892354
201995611212902196086403441815981362977477130996051870721134999999837297804995
105973173201609631059502445945534690030264252230025334460503526193110817101000
313783875288658753320838142061717766914730359825349042875546873115956286388235
378759375195778185778053217122680661300192787661195909216420198

0: 93  1:116  2:103  3:103  4: 93  5: 97  6: 94  7: 95  8:101  9:105

Minimuma(helye): 93(0), Maxinuma(helye):116(1)
Várható értéke: 4.563, Szórása: 0.413
```

6. ábra. A demonstrációs program „4. eredményének” az első fele.


```
K:\izzo_szlavi\InfoRendsz\Veletlen\veletlenszamokdemo.exe

A véletlenszám-generátor -- 4.

Az e (2,1828...) statisztikája (az első 1000 jegye alapján):

271828182845904523536028747135266249775724709369995957496696762772407663035354
759457138217852516642742746639193200305992181741359662904357290033429526059563
073813232862794349076323382980075319525101901157383418793070215408914993488416
750924476146066008226480016847741185374234544243710753907774499206955170276183
860621331384583000752044933826560297606737113200709328709127443747047230696977
20931014169283681902551510865746377211252389784425056953696770785449969967946
864454905907931636089230098793127736170215424999229576351402200269095193660033
182528869398496465105820939239829488793320362509443117301238197068416140397019
837679320683282376464804295311802328782509819455815301756717361332069811250996
101001593041690351590000519345007273066730509422079220499092006005025749279610
484198444363463244968487560233624827041970623209002160990235304369941849146314
093431738143640546253152096183690888707016768396424378140592714563549061303107
2005103037505101157477041710906106073969655212671546809570350354

0:100  1: 96  2: 98  3:109  4:100  5: 85  6: 98  7: 99  8:103  9:112

Minimuma(helye): 85(5), Maxinuma(helye):112(9)
Várható értéke: 4.657, Szórása: 0.421
```

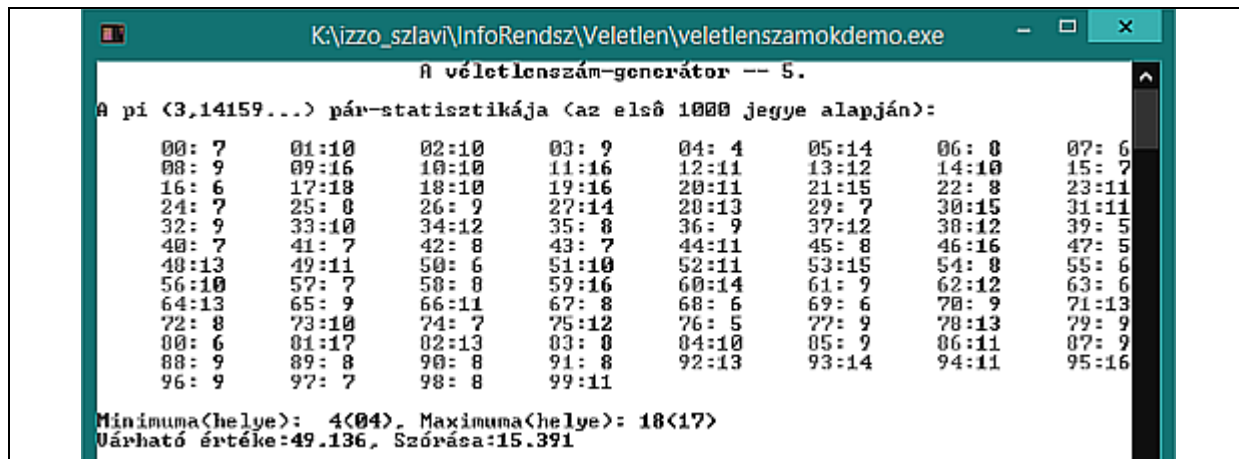
7. ábra. A demonstrációs program „4. eredményének” folytatása.

4. feladat: Készítsen paraméteres eljárást, amely egy szövegfájlból számkaraktereket olvas, közben számolja ezek gyakoriságát, majd megadja a legkevesebbszer előforduló karaktert, gyakoriságával együtt, a legtöbbször előfordulót... a gyakoriságok átlagát és szórását! A program paramétere a fájl neve legyen! Az eredményt a képernyőre írja.

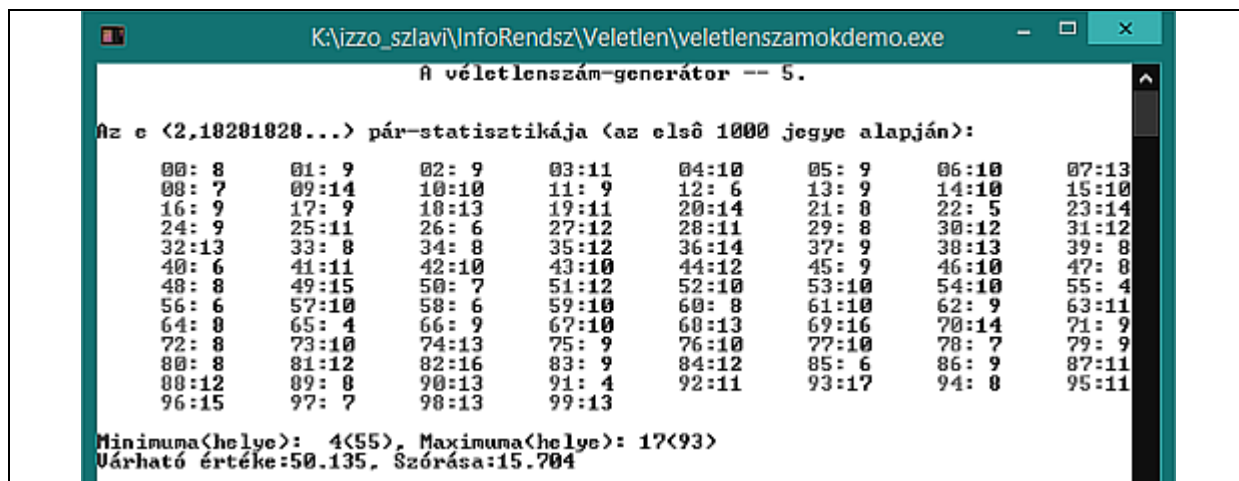
³ <http://www.gutenberg.org/ebooks/50>, <http://www.gutenberg.org/ebooks/127>

2.5 Transzcendens számok 2.

A két nevezetes transzcendens szám statisztikai elemzését végezzük el ismét: most a számjegy-párjainak a gyakoriságát határozzuk meg az első 1000 számjegyük alapján. Megadjuk a számjegy-párok gyakorisága mellett a várhatóértékeket, szórásokat és a minimum- és maximum-helyeket, valamint értékeket.

8. ábra. A demonstrációs program „5. eredményének” az első fele.
A 'π' elemzése.

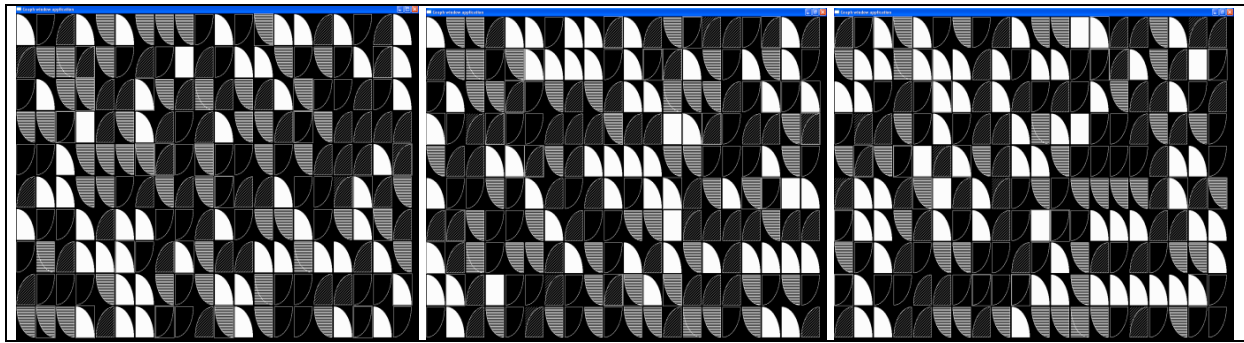

9. ábra. A demonstrációs program „5. eredményének” a folytatása.
Az 'e' elemzése.

Konklúzió: az első ezer számjegyük alapján nem igazán tűnnek megfelelő véletlenszám-forrásnak; ui. nem kellően egyenletesek a vizsgált két (számjegy és számpár gyakoriság) szempontból.

2.6 Egy művészi alkalmazás

Egy kis pihenésként nézzünk egy véletlenszám alkalmazást: képeket „festünk” Vasarely stílusában. Alapgondolat: véletlen ábrákat generálunk a véletlenszám-generátorral. Összesen 4-féle alapábrából fogjuk kirakni mozaikszerűen a képet. Hogy mely alapábrát válasszuk éppen, azt a véletlenre bizzuk.

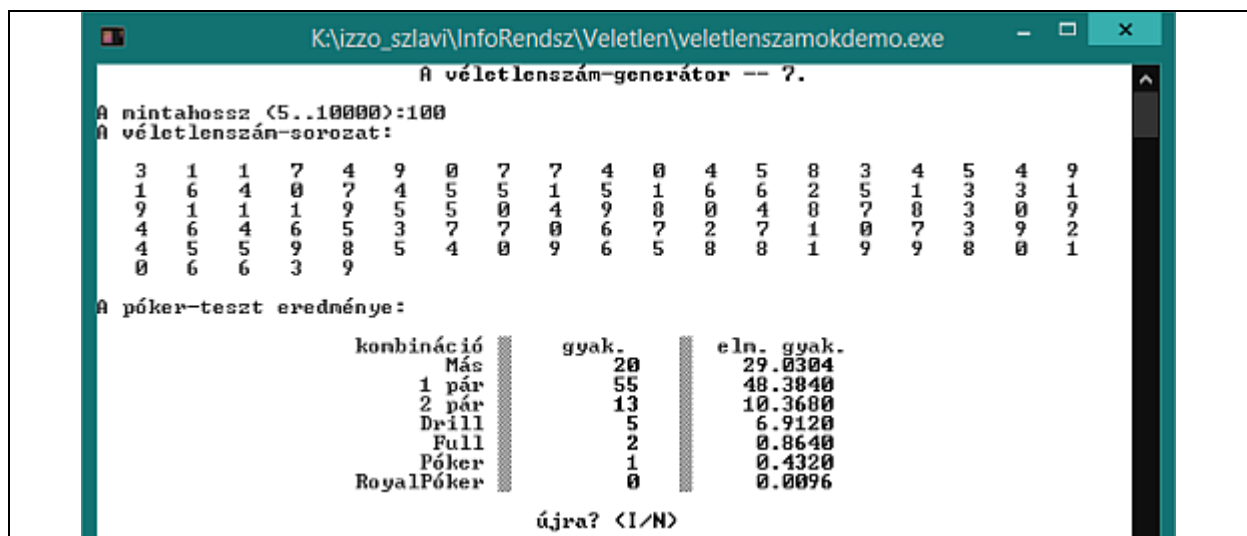

10. ábra. A demonstrációs program 6. „stációjának” 3 kompozíciója.

2.7 A Póker-teszt

A Pascal `Random` függvénnyel előállított számsorozat véletlenszerűségét vizsgáljuk az ún. **Póker-teszt**tel. A lényege, hogy a pókerben nevezetes (4-es helyett 5-ös) kombinációkat megszámláljuk, majd összevetjük az egyenletesség esetén „elméleti” eloszlásból kapható értékkel. A program véletlenszerűen 10-féle lapból (0..9) húzogat a paraméter meghatározta számszor (4 helyett) 5 értéket. Így egy adott „figura” kijövetelének 1/10 a valószínűsége. Ennek figyelembe vételével határoztuk meg az egyes pókerbeli kombinációk valószínűségét.

Póker-leosztás	Kombináció	Valószínűség
royal póker	aaaaa	0,0001
póker	aaaab	0,0045
full	aaabb	0,0090
drill	aaabc	0,0720
2 pár	aabbcc	0,1080
1 pár	aabccd	0,5040
más	abcde	0,3024

11. ábra. A demonstrációs program „7. eredményének” részlete (N=100).

Ha a képernyőn már „követhetetlenül” sok a generálandó szám, akkor azokat már nem jeleníti meg a program, csak az összegzést.

K:\izzo_szlavi\InfoRendsz\Veletlen\veletlenszamokdemo.exe		
A mintahossz <5..10000>:1000		
A póker-teszt eredménye:		
konbináció	gyak.	eln. gyak.
Más	282	301.1904
1 pár	535	501.9840
2 pár	110	107.5680
Drill	63	71.7120
Full	3	8.9640
Póker	3	4.4820
RoyalPóker	0	0.0796
újra? <I/N>		

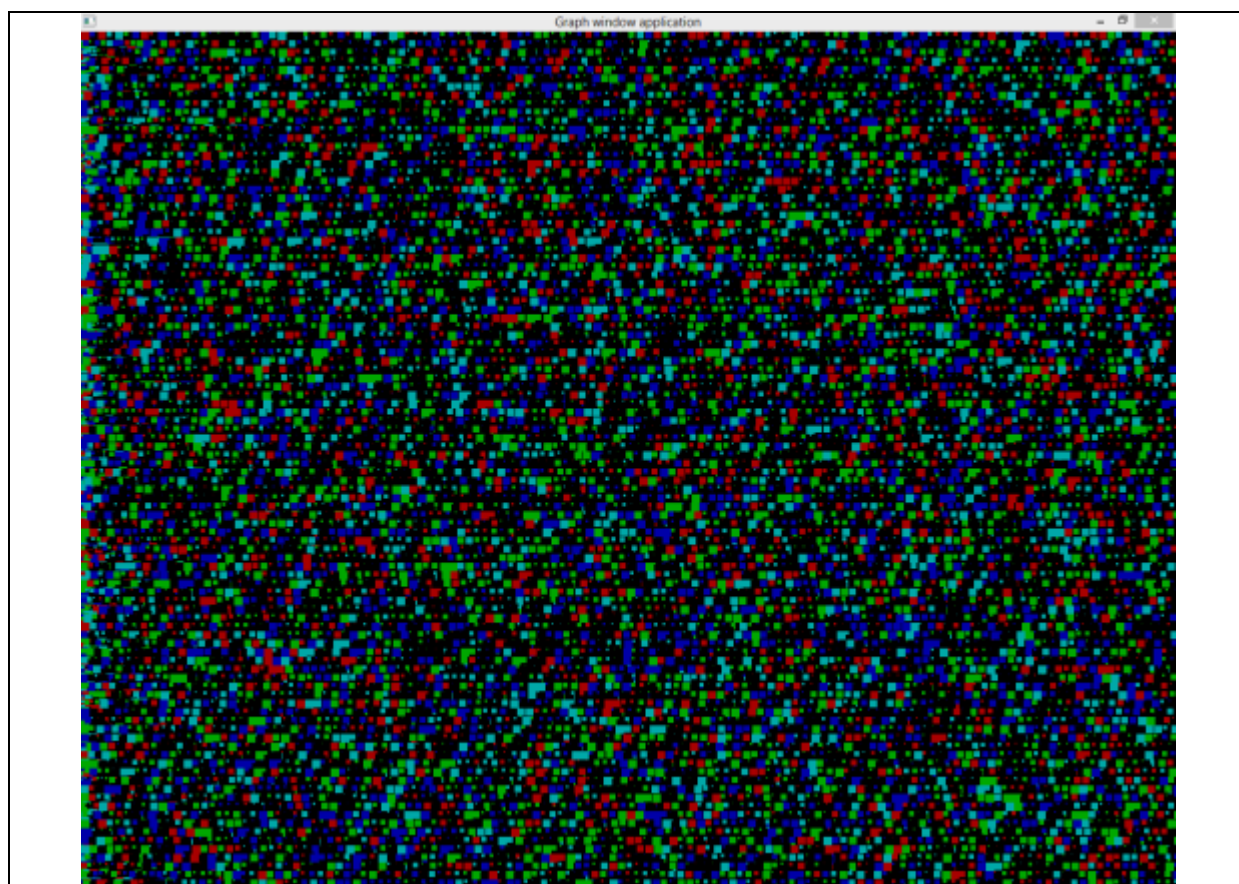
12. ábra. A demonstrációs program „7. eredményének” egy további részlete (N=1000).

A további kísérletek megnyugtatóak: jól konvergál az elvárt értékekhez.

5. feladat: Írjon függvényt, amely paraméterül kap 5 értéket, és eldönti, hogy a póker mely nevezetes leosztása! Értéke 1, ha **1 pár**; 2, ha **2 pár**; 3, ha **drill**; 4, ha **full**; 5, ha **póker**; 6, ha **royal póker**, és 0, ha **egyéb**. Erre a függvényre építve szervezze meg egy számsorozat Póker-teszt szerinti kiértékelését.

2.8. A π „színei”

A π számjegyeit színekódnak tekintve generálunk egy színes „dinamikus” ábrát az első 1 000 000 jegyéből. (A „dinamikus” jelző azt jelenti, hogy időben változó képként jön létre a π lenyomata.)

10. ábra. A demonstrációs program 8. „stációjának” végső állapota.

3 Kongruenciális véletlenszám-generátor

Végezetül és közvetlen tapasztalatszerzésül írjunk programot, amely az alábbi érdekes állítás igazságtartalmát „empirikusan” megvizsgálja!

Állítás: ⁴

Legyen

$R(i+1) \equiv b \cdot R(i) + c \pmod{m}$, $c \neq 0$, $b \neq 1$, $m = p^e$ (p prímszám, $e > 1$ egész)

rekurzívan definiált számsorozat akkor és csak akkor m (azaz maximális) periódushosszú, ha

(1) c és m relatív prímek,

(2) $b \equiv 1 \pmod{p}$,

(3) $b \equiv 1 \pmod{4}$, ha $p=2$.

■

A program lépései legyenek a következők:

1. A program bekéri a véletlenszám-generátor paramétereit: b , c , m és $R(0)$ -at. Ezek mind nem negatív egészek.
2. Ellenőrzi az állítás feltételeinek a teljesülését, és „megjósolja”, hogy az állítás szerint van-e esély a maximális hosszúságú (azaz m -hosszú) véletlenszám-sorozatra.
3. A vizsgáló részben addig generál a fenti rekurzív formulával számokat, amíg az első ismétlődő számig el nem jut. A generált számok száma legjobb esetben m lesz, azaz ekkora tömb elegendő lesz a számok gyűjtésére (ez egyben az aperiodikus szakasz hossza).

A két azonos érték sorszámának a különbsége lesz a periódushossz.

A program addig gyártja az újabb és újabb véletlenszám-sorozatot, amíg ESC-pel ki nem lépünk.

Valami ilyesmit kellene kapni: **KongruenciaModszer.exe** ⁵. (Példaparaméterek: $c=2$, $b=28$, $m=3^3$, $R(0)=\text{tetszőleges}$.)

⁴ Deák István: „Véletlenszámok-generátorok és alkalmazásuk” c. (Akadémiai Kiadó, 1986) könyvben a 42. oldalon szereplő állítás.

⁵ <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoRendsz/Veletlen/KongruenciaModszer.exe>, és a megoldás: <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoRendsz/Veletlen/KongruenciaModszer.htm>